

IRODALOM.

Lukescics Pál: Schwartner Márton élete és tudományos jelentősége. Veszprém, 1914. 163. l.

Az első magyar, bár nem magyarnyelvű diplomatikának és Magyarország első tudományos statisztikájának írója valóban megérdemelte, hogy az egyetem az általa alapított pályadíjra pályakérdésül Schwartner életének és tudományos működésének méltatását tűzze ki. Ennek a pályázatnak az eredménye a Lukescics munkája.

Nagy szorgalommal gyűjtötte össze és kellő megértéssel tárgyalja Lukescics a rendelkezésére álló adatokat, felhasználva Schwartnernek eddig kiadatlan irodalmi tárgyú leveleit is. Schwartner kiterjedt levelezést folytatott korának sok, irodalmi vagy társadalmi tekintetben kiváló személyiségével. Azokon kívül, melyeket Lukescics felhasznált és közölt is munkájában, családi levéltárakban is vannak Schwartnertől származó levelek; így tudunkkal a br. Radvánszky-család levéltárában is.

Jól kidomborodik a munkából Schwartnernek a göttingeni tudóscsoporttal, Schlözerrel, Gattererrel való kapcsolata, Diplomatikájának s még inkább Statisztikájának nem csupán a hazai irodalom szempontjából való jelentősége és a Schwartnerhez csatlakozó írói és tudóscsoportnak a pesti tudományos életben való szerepe. Ami fogyatkozása volt Schwartner tudományos munkásságának, az főképp az úttörés nehézségeiből folyt. S hogy pl. diplomatikai munkájában annyi a tévedés, azt az eredeti anyagnak csekély volta okozta, melyet Schwartner ismerhetett. Ezt nem hangsúlyozza Lukescics eléggé.

Helyes beállításban ismerteti Schwartnernek a Crouy-eredet kérdéséről írt munkáját, tisztázva őt a megfizettségnek ellene emelt vádjá alól. Igen sikerült a VIII. fejezet, mely a Schwartner ellen Horváth István által indított támadásokat ismerteti. Érthető, ha Horváth Istvánt, a kemény magyart, bántotta Schwartnernek németnyelvű és sokban németes munkássága; de hiba volt, hogy ez azután jórészt alaptalan feltevésekre ragadtatta Horváthot. Aki Statisztikájával Európaszerte elismerést és becsületet szerzett nemcsak a maga munkásságának, hanem részben a magyar tudományosságának is, igazán méltó arra, hogy az ellene emelt vádak alól legalább az utókor tisztázza.

A munka fogyatkozásai többnyire a kezdő író hibái. Az előadás igen körülményes; minduntalan igen messziről kezdi a dolgot és kevésbé oda-

tartozó, általános, sokszor kissé naiv részletekkel akasztja meg az előadás menetét. Főlöszleg pl. a Hume, Voltaire, Mabillon felfogásának és munkáinak részletes ismertetése. Még a Voltaire főbb munkáit is felsorolja (jegyzetben), a kezdő szokása szerint iparkodván értékesíteni minden ismeretét, és gyakran inkább magának, mint olvasóinak magyarázva. Írásmódja nehézkes, a kifejezésekkel küzdő (Argyus-szemekkel öröködött; jóttevő érzés; kiadást eszközöl stb.) Nagyobb baj, hogy a nem magyaros kifejezések sem ritkák (tudvány, leközölte, veszi kezdetét, hasonszörű, lettek téve stb.).

Azonban a szorgalom és az alapos munkára való törekvés sokkal nagyobb Lukcsicsban az írói készségnél és ezért műve a kezdet nehézségeivel való küzdés mellett is igen becsületos munka. Schwartner tudományos működéséről elég jól tájékoztat és jól jelöli ki helyét tudományos irodalmunkban.

SZENTPÉTERY IMRE.

Dömötör Pál: Tóth Kálmán életrajza. (Olcso Könyvtár 182—183. sz.) Budapest, 1914. 8° 67 l. Ára 40 fil.

Tóth Kálmán emlékezetét a közelmúlt fölfrissítette. Két behatóbb tanulmányt is olvastunk róla Alszegehy Zsolt tollából (*Tóth Kálmán dráma-költészete*. Egy. Phil. Közöny 1913. és *Tóth Kálmán lírájának fejlődése*. Irodalomtört. Közlemények 1915.) s az Akadémiában Császár Elemér írt fölötté emlékbeszédet (Akadémiai Értesítő 1915.), mely a költő írói egyéniségét biztos és jellemző vonásokkal állítja elénk. Részletes életrajza azonban nincs Tóth Kálmánnak; mind a Szana Tamásé (A Magyar Heliokonban), mind az Endrődi Sándoré (a Lampel-féle Remekírók Képes Könyvtárában) meglehetősen hevenyészett munka. Dömötör Pál előttünk lévő könyvétől se várhatunk részletesebb életírást már terjedelménél fogva sem s az első lapon mindjárt jelzi is, hogy csak egyszerűen el akarja beszélni élete folyását. Mégis reméltük, hogy az író, aki bajai születésű épen úgy, mint Tóth Kálmán s valószínűen személyes ismerőse is volt, össze tudott szedni egy-két intim adatot, mely közel hozza a költőt az olvasóhoz s melynek későbbi életírói jó hasznát tudják venni.

Előre is kijelentjük, hogy a legteljesebb csalódással tettük le a könyvet. Végigolvastván, jó lélekkel elmondhatjuk, hogy nincs ebben a könyvben egyetlen adat, sőt egyetlen anekdota sem, amely ne lett volna már eddig is ismerős.

Közbe-közbe kitér Tóth Kálmán költészetére is, de itt is vagy közismert helyeket mond vagy tájékoztatlanságról tesz tanubizonyosságot. A *Losonczy özvegye* c. balladát, melynek erőszakolt pszichológiája méltán visszatetszést keltett, semmiesetre sem avatja jóvá az, hogy a maga idejében lelkesen szavalták és Deák Ferencnek is tetszett. Népszerű balladáiról és románcairól megállapítja, hogy «ezek mindmegannyi szavaltati költemények, aminő műfajra a jelenkor irodalma törekszik (?)». Azt a tekintélyre hivatkozó megjegyzést is el lehetett volna hagyni, hogy Rakodczay sze-

rint *A nők az alkotmánybanhoz* hasonló értékű vigjáték azóta se látott napvilágot.

Legtöbbször idézi forrásait (még a Pallas-Lexikont is!), azonban Szana és Endrődi említett életrajzaira sehol se hivatkozik. Pedig nem egyszer (a többi közt a 11., 25., 44., 55., 65. l.) csaknem szóról-szóra egyezik velük. Lehet, hogy az író, egyszerű életrajzi adatok átvételéről lévén szó, nem találta a dolgot fontosnak (vagy egy forrást használtak, innen az egyezés), de félreértések kikerülése végett ez esetben is önállóbb fogalmazásra kellett volna törekednie.

Az egyetlen hely, hol részletesebb tárgyalásra és önállóbb fölfogásra törekszik, a Gyulai és Tóth Kálmán közti viszony. De ez is igen szerencsétlenül sikerült. Kétségtelen, hogy Gyulai sok íróval szemben elfogult, Tóth Kálmán iránt is. Csakhogy Dömötör kezdetleges dialektikájában nem jó védőt kapott a költő; valamint Gyulairól sem lehet azt mondani, hogy azért írta volna kritikáját, mert megharagudott Tóth Kálmánra egy verse miatt. Ez igazán nem hasonlít Gyulaira. Az sem áll, hogy Gyulai költészetén meglátszanék a «tanult poéta». Voltaképpen Gyulai a lírában csak olyan naturalista volt, mint Tóth Kálmán.

Végül tájékozásul megemlíthető, hogy az itt ismertetett munka nagyobb részét szerző az apatini szabad liceumban olvasta fel.

VÉRTESY JENŐ.

Az Izer. Magyar Irodalmi Társulat 1915. Évi Évkönyve.
Szerkeszti *Bánóczy József*. Budapest, 1915. Franklin-Társulat nyomdája.
440 l.

Az Imit 1915. évi évkönyvében két tanulmány az irodalomtörténetírók figyelmére is méltó. Ezek *Elek Oszkár*nak *Kis Józsefről* és *Harmos Sándornak A rajongók* című dolgozatai. Mindkettő komoly elmélyedés eredménye. Elek Oszkár époly kedvvel elemzi Kis József költészetét, mint amily szeretettel mélyed bele Harmos Sándor Kemény Zsigmond jeles regényébe. *Elek Oszkár: Kis József* c. dolgozatában úgy találja, hogy «Kiss József költeményeinek zenéje megbabonáz, elvarázsol». K. J. Hevesben és Biharban megismeri a népet s balladáit vizsgáltunkkor erről a fontos mozzanatról nem lehet megfeledkeznünk. A költő élete keserves küzdelmeit meghatóan gyónja el *Mese a nagy csizmáról és a kis cipőről* c. szép költeményében. Jeles írók s költők csoportosultak K. J. és lapja köré, ki neve súlyával is fontosságot adott lapjának. K. J. nemcsak megéltje az élet mozgalmasságainak, hanem éneklőjük is. Lírájának vannak elvétve viharos hullámvérései vagy szenvedélyes kilobbanásai. Az ő költészete nem egyszer idézi emlékezetünkbe Kölcsey Ferenc, Bajza József, Tompa Mihály, Gyulai Pál és Reviczky Gyula borongó líráját. Szereti a csendes bánatot, édes bűt, szelid ábrándozást. Kedveli a tördelt, szomorú hangokat. (*Dalaim.*) A mulandóság komor hangulatával, a kifejezés zordon erejével ragadja meg a lelket egyik legmegkapóbb költeménye: *Szilveszter éjjel*. «Anyát siratott-e költő igazabb, meghatottabb s szíveket varázslóbb fájdalommal, mint K. J.?»

K. J. az emléket szentnek tartja. A *Drága nyomok* c. költeményében annyi melegség s varázs van, mint Tompa Mihály *Őrizd meg* c. mesteri költeményében. Az emlék nála a mult gyönyöreinek elsíratásával nyer művészebb avatást. Költészetében megvillan a vágy indítéka is. E. O. dal-költészetünk egyik gyöngyének nevezi az *Ó mért oly későn* c. költeményét. K. J. a boldogságnak nemcsak emlékét és vágyát, olykor jelenlétét is kifejezi. (*A nászokréta, Téli estén.*) Egy-egy eszmét kecsesen, érzelmességgel tud kifejezni; az ötlet olykor tréfává szélesedik, majd szatirává izmosul, mint a *Petőfi-ház* c. költeményben, olykor erősebb lendülettel fejezte ki érzelmeit. (*Ar ellen, Odessza.*) Kis Józsefet a *Tüzek költőjének épüheton ornansa* illeti meg. Újabbkori költészetünkben kevés olyan mesterműre tudunk rámutatni, mint a *Tüzek*. A szabadságszeretetek a kifejezése hasonló hévvel és lendülettel ismétlődik egyik, legmegragadóbb alkotásában, a *Knyáz Potemkinben*. A *Naphoz* intézett szózata a hazaszeretet ünnepi megvallása. Kis József egyike legjelesebb balladaköltőinknek. Az ő balladáiban az érzelmesség hullámai áradnak el. Arany mellett Kis József és Tolnai Lajos a legkiválóbb balladaköltőink. Balladáinak modora Arany szellemére vall, de mintha némi merevség volna bennök a bomlott lélek zaklatottságának a festésében. Hogy Kis József megérezte a falu tragédiáit, balladáit lehetnek rá a tanuk. Balladáinak eredeti tárgyköre a zsidóság élete. *Simon Judit* balladaköltészetünk egyik legkiválóbb alkotása. Elbeszélő költeményei is lírai jelleműek. A *De profundisban* lélektani problémát vet fel s gyönyörű lírai helyekkel tüzdeltte meg. A *Jehova* a lírai jellemű költői-elbeszélés-irodalom egyik legjelesebb terméke. A *Legendák a nagyapámról* c. költeménye Byroni saajátságra emlékezteti az olvasót; ennek olvasásakor könnyek közt mosolygunk. Kis József költészetéből a mágond nyilván kitetszik. Költeményei «mélységes, meghatott, őszinte és bűvös költészet varázsával hódítják meg a szíveket».

Harmos Sándort: A rajongók c. dolgozatában néhány új szempont és a szeretet elmélyedése Kemény 20 éves regényírói pályájának ez utolsó, legérettebb alkotása iránt jogosítja fel a mű taglalására. A Budapesti Hirlap 1855-i évfolyamában jelent meg K.-tól egy «történeti novella»: Deborah 19 fejezetben. Ebből 13 fejezet változatlanul átmént az 1858—59-ben írt 4 kötetes regényébe, a *Rajongókba*. Kemény a Deborahral nem lehetett megelégedve, azért megírta a *Rajongókat*. Milyen a történeti anyag szerepe a regényben? Egy mozgalmas korról elterelni a figyelmet egy erdélyi belső ügy által, ez Kassai célja s ez a regény művészi egysége. A történelem csak keret, melyben egy nagy személyiség alakja bontakozik ki, Péchy s őt nem veszjük többé szemelől. Keményt nem fejlődő, ki nem forrt regényalakjai képesítették és hatalmazták fel a regény megírására. Kassai, Péchy jelleme bármily megállapodott, a mű terjedelmét több művészi szempont igazolja. A regény alapmotívuma Kassai és Péchy feneketlen, kölcsönös gyűlölete. Tartalmas mese, mesterséges bonyolítás nincs a *Rajongókban*. Kemény költötte a mesét; történeti tény csupán Péchy elíteltetése és leányának, Margitnak Gyulay Ferenczel való násza.

Mily nehéz e gyér mesét valószerűvé tenni! Indokolnia kellett Péchy ellenszenvét Kassai iránt's a lány szakításának lehetőségét. Kemény a meséjében rejlő szálakat szétágazó, párhuzamos cselekvényben, változó színhelyen oldotta meg. Bulwer volt ebben a mintája. A regényben nemcsak egy ember élete tükröződik, hanem a társadalomé minden árnyalatában. Kemény világa a főrangúak köre; de az író természetesen belevonja érdeklődésünk körébe a «piccolo mondo»-t is. A női jellemek éles megfigyelésére Keményt Balzac tanította. Fejezeteiben sok a drámaiság. «Az akarat a Rajongókban lokomotivszerű». Kemény az optimizmus vést-hozó hatását rajzolja akaratunkra, cselekvésünkre. Kemény életfelfogására térve megállapítja, hogy az erény és a bűn, a jó és rossz eszméje vonul végig az egész alkotáson. Rosszul alkalmazott jóakarát végzetes következményei döbbenetek meg a Rajongókban. Az erény és bűn viszonya is döbbenetes Keménynél. Világa azért nem sivár pesszimizmus. «Ha megnevezhetetlen bánat az élet hiábavalóságának fölismerésére késztet, meneküljünk K. Zs. műveihez, aki Bodó Klárával azt mondatja, hogy az ember akkor hisz a gondviselésben igazán, ha a kötelességből semmit sem mulaszt el; aki Joffát vétkesnek mondja, mert fél remélni, holott a kislelkűség istentagadás. S van-e, a mi történelmi korunkban a kötelességteljesítésnél s reménynél becsesebb kettős talizmánunk?»

ÁGNER LAJOS.

